

Људмил Спасов¹
Далибор Јовановски²
Елена Јованова-Грујовска³
Виктор Габер⁴

ПРВАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НА К. МИСИРКОВ НАСПРОТИ КОНЕЧНАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА И УЛОГАТА НА БЛ. КОНЕСКИ ВО НЕА

Апстракт: Сите посветени проучувачи на македонската национална мисла се сложуваат дека Мисирков и Конески се двата меѓника врзани за стандардизацијата на современиот македонски јазик.

Важен е податокот дека и двајцата ги земаат централните говори на западното наречје како основа за современиот стандард.

Важно дека и двајцата го избираат фонолошкиот правопис.

Сепак се разликуваат во пристапот кон претходната писмена традиција.

Конески истакнува дека Мисирков прави еден антитрадициски обид во однос на современиот писмен јазик (неговата стандардизација на македонскиот јазик), бидејќи до крајна можна мера го избира синхронискиот пристап, односно ги избира јазичните форми што ги одликуваат современите граматички состојби. Тој, Конески, смета дека тоа се прави за во максимална можна мера да се издели новиот македонски стандарден јазик од другите јужнословенски јазици.

Од друга страна, Конески се залага за еден поумерен пристап во однос на почитувањето на факторот на традицијата во писмениот јазик, т.е. тој заклучува дека делумното почитување на факторот на писмената традиција доведува и до проширување на дијалектната основа на современиот јазичен стандард.

Можеме од досега кажаното да заклучиме дека и првата стандардизација на македонскиот јазик од 1903 г., како и конечната стандардизација од 1944/1945 г., не се разликуваат принципиелно, но во овој труд сакаме да ги обработиме и историските и политичките причини зошто првата стандардизација не се етаблирала во тие околности, а зошто конечната стандардизација успеала, колку тоа да изгледа јасно на прв поглед.

Се трудиме целиот процес да го разгледаме во регионалниот, но и поширокиот геостратегиски контекст, односно дали тоа што се случувало во развојот и кодификацијата на македонскиот јазик, може да го забележиме и кај другите јазици во регионот, пред сè кај

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ljspasov@ukim.edu.mk

² Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, dalibor@fzf.ukim.edu.mk

³ ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, elenajovanovagrujovska@yahoo.com

⁴ Амбасадор, Дипломатски клуб – Скопје, viktor_gaber@yahoo.co.uk

соседните. Последново го разбираме како контролна точка во однос на поширокиот текст посветен на Мисирков и Конески.

Овде ја искажуваме и нашата работна хипотеза дека 1. термините *сѝангарден јазик* и *лиѝературен јазик* се блиски синоними и 2. стандардниот/литературниот јазик го дефинираме како наддијалектен писмен и говорен јазик со стабилни правила што се основа на еден или повеќе дијалектни на еден јазичен дијасистем.

Клучни зборови: прва стандардизација на македонскиот јазик, конечна стандардизација на македонскиот јазик, Крсте Мисирков, Блаже Конески, стандардизацијата на соседните балкански јазици, стандардизацијата на некои европски јазици.

1. Термините *ѝрва сѝангардизација на македонскиот јазик* (1903) и *конечна сѝангардизација на македонскиот јазик* (1945) ги има воведено Љ. Спасов (Spasov 2008: 421–422) со цел објективно да го осветли процесот на стандардизацијата на македонскиот (писмен) јазик, но и да покаже дека акцијата за стандардизација на македонскиот јазик што ја започнува Мисирков, конечно завршува четириесетина години подоцна со акцијата на стандардизацијата на македонскиот писмен јазик како дело на јазичната комисија во која Конески има несомнено важна, ако не и главна улога.

Конески со својата *Грамаѝика на македонскиот лиѝературен јазик* (дел прв 1952 и дел втор 1954), како и со Правописот на македонскиот литературен јазик (заедно со Крум Тошев) од 1950 година (Конески, Тошев 1950), ја оформува (го прави крајот на) конечната стандардизација на македонскиот јазик (од причина на можната апсолутност на „конечна“ стандардизација, што која, од своја страна, можеме да ја означиме како „динамична стабилност“).

Во долги усни дискусии со акад. Блаже Ристовски го засегаваме прашањето за стандардизацијата на македонскиот јазик. Тој ја поддржуваше тезата дека стандардизацијата на македонскиот јазик потекнува од Мисирков, односно од неговата книга *За македонѝкиѝе работѝи* (1903). Спасов, од друга страна, го има предвид кажуваното на повеќе места од Блаже Конески дека Мисирков не прави стандардизација на јазикот во тесна смисла на овој поим⁵.

Од друга страна, Мисирков јасно укажува дека треба да постои (легален) систем во кој еден народ ќе може да ја развива својата народност и национално-религиозниот живот.

Затоа, тој се спротивставува на најавата за кревање, по Илинденското востание, на нова револуција во Македонија, туку вели дека „мјурштегцските реформи сет максимум шчо можа да искончит од Европа револуцијата (мисли на Илинден, н.з.)“.

Значи, за Мисирков Мирцштегцските реформи од 2 октомври 1903 година се легална основа за развој на македонско национално самосознание и натаму вели дека „сега му јет времето да се мислит на јазико наш, нашата национална литература и воспитаајње во национален дух“.

⁵„Во тесна смисла на овој поим...“, овде мисли пред сѐ на поимот „стандардизација на јазикот“ како што го разбира Ото Јесперсен (Otto Jespersen) на повеќе места во својата книга *Mankind, Nation and Individual – From a Linguistic Point of View* (1925). Цитирано сл. Јесперсен 2007 (овде ја навестуваме, а не ја даваме дефиницијата на стандардизација на јазикот на Ото Јесперсен).

Тоа е време кога на меѓународен план се зацврстил ставот дека еден народ нема да има самостојност (Мисирков се спротивставува на делбата и бара автономија за Македонија) ако високо не го издигне нивото на политичката организација заснована врз психо-културните традиции при што доминантно место зазема јазикот. Но, тоа е историски период кога кај малите народи преовладува и мислењето дека тие тоа политичко ниво не можат да го остварат без поддршка на големите сили, а со тоа нема да можат да ја доразвијат и својата национална самобитност, култура и стандарден/литературен јазик.

Еве го разбирањето на Блаже Конески (1977: 90):

Како што гледаме, не откажувајќи го, се разбира, значењето на старата основа ниту на традициите воопшто, Мисирков наоѓа во самата историска реалност доволен аргумент во полза на една коренита модернизација на нашиот литературен јазик согласно со современата состојба на народниот јазик. Кон таа задача тој и пристапува пишувајќи ја својата книга *За македонцијите работи* – како што вели самиот – „на централното македонско наречије, које за мене от сега натамо имат да бидат литературен македонски јазик“. Меѓутоа, неговиот проект за кодификација (подвлеченото е од Љ.С.) на нашиот литературен јазик се карактеризира со уште еден суштествен стремеж, а имено со таков подбор на особеностите, што ќе му дадат на македонскиот литературен јазик облик кој во што поголема мера ќе ја прикажува неговата специфичност наспрема другите јужнословенски литературни јазици.

Подвлеченото погоре од наша страна укажува дека Конески јазикот на книгата на Мисирков *За македонцијите работи* го разбира како проект за стандардизација, а не како акт на стандардизација на македонскиот јазик.

Самиот Мисирков вели дека „за македонска народност, македонска литература и литературен јазик није ќе можиме да му мислиме само, когај ќе заживејме једнаш слободен политичен жиот“ (Мисирков 1903: 12). Овој негов заклучок произлегува од „набиената“ агенда во неговото тринаесетгодишно (грчко, бугарско и српско) образование што го надградува со увидот во рускиот империјален приод кон славистичката филологија. Кога на сето тоа ќе му се додаде и неговиот престој во Битола и непосредниот допир со централните македонски говори, се обликува сликата за неговата „македонска филологија“.

Но, тој го отфрла финалето.

Кај него е изјаснета свеста за неопходноста на постоењето на државен/национален образовен систем, па нагласува: „когај ќе заживејме једнаш слободен политичен жиот“ за фундаирање на своја народност, литература и јазик. Мисирков својот опус го гледа „само (како) чекор напред во досегашното развијање на нашето национално самосоздајње“.

Мисирков себеси не се гледа како меѓник, туку експлицитно ја нагласува „нуждата од едно коренито именујање (подвлеченото е наше) на досегашнијот од на нашето дуовно развијање“ (Мисирков 1903: 11).

Значи, тој го следи процесот на национално самосознание, себеси се вградува како континуитет на дотогашните јазични и литературни пројави на македонски народен јазик, но инсистира на коренити промени во тој процес – повикува на научен пристап, значи – на јазична кодификација.

Од друга страна, Блаже Ристовски (Ристовски 2003: XL) нагласува дека „прашањето за македонскиот литературен јазик и правопис, за Мисирков, како и впрочем и за Другарството, е најважно и затоа е и темелно обработено во неговата книга.“ Притоа, Ристовски, на истото место го цитира Блаже Конески, како дополнување на неговата претходна мисла:

Јазикот на книгата не е некој заостанат идиом, на кој се пелтечат мислите – тоа е богато развиен јазик, со полетна и ударна реченица, со сугестивна и зрела, машка интонација. По својата јазична структура, како горешт полемичен спис, книгата на Мисирков е вистински подвиг во развојот на нашиот литературен јазик, еден светол и надахнат миг во него, што не се заборава и што останува трајно присутен.“

Људмил Спасов тргнува од реченицата „...на централното македонско наречије, које за мене от сега натамо имаат да бидит литературен македонски јазик“ (Мисирков 1903: 143) што укажува токму на актот на стандардизацијата на македонскиот јазик што Мисирков го има спроведено во однос на јазикот на својата книга *За македонскиите работи* (1903). Сепак, од друга страна, самиот Блаже Конески (Конески 1981: 43–44) укажува на фактот дека книгата на Мисирков не била веднаш раширена во народот. И, натаму, дека било попречено книгата на Мисирков да го укаже влијанието за коешто претендирал авторот, та затоа кога се решавало конечно македонското јазично прашање 1944 и 1945 г., таа не можела да биде земена предвид. Сепак, нагласува во продолжение Конески, книгата на К. Мисирков *За македонскиите работи* ја знаеле К. Рацин, К. Неделковски и други што ја читале како библиотечен материјал.

Затоа, Људмил Спасов се решава да пристапи кон една типологизација на развојот на македонскиот писмен (литературен) јазик каде предлага дека во развојот на македонскиот писмен (литературен) јазик постојат две стандардизации: прва од 1903 г. и конечна 1945 г. За ова решение Б. Ристовски (усно соопштение) се изрази мошне одобрувачки.

На Првото заседание на АСНОМ (2 август 1944 г.) македонскиот јазик се воведува со решение за службен (официјален) јазик во македонската држава (ДФМ, НРМ, СРМ, РМ). На 5 мај 1945 г. е усвоена македонската азбука, а на 7 јуни 1945 г. е озаконет македонскиот правопис.

Со ова е извршена конечната стандардизација (подвлеченото е наше) на македонскиот јазик. Процесот е крунисан со појавата на трите книги, основни за стандардизацијата на македонскиот јазик: *Македонскиот правопис со правописен речник* (1950 г.) од Блаже Конески⁶ и Крум Тошев, *Грамајка на македонскиот литературен јазик* (дел прв 1952 г., дел втор 1954 г.) од Блаже Конески и *Речникот на македонскиот јазик* (во три тома: 1960–1965 г.) под редакција на Блаже Конески.

Од претходно кажаното се гледа дека процесот на конечната стандардизација на современиот македонски стандарден јазик (СМСЈ) е започнат во 1903 г. со дејноста на Крсте Мисирков, а е завршен во 1945

⁶ Овде мора да дообјасниме: во изданието на *Правописот* од 1945 г. не се означени авторот/авторите.

г. со дејноста на Блаже Конески (подвлеченото е наше).(Спасов 2005: 13).

Подоцна, 2008 г., (Spasov 2008: 421–422) но и на други места, ги употребува определбите: *прва стандардизација на македонскиот јазик* (1903 г.) и *конечна стандардизација* (1945 г.).

За разлика од Мисирков, Конески во ослободеното Скопје каде макотрпно, но и секавично се устоличува власта на македонските партизани, на само 23-годишна возраст станува дел од една екипа лингвисти и литерати со далеку поголемо животно искуство.

Нивната заедничка продлабочена јазична практика на македонски јазик создава основа за потемелни расправи, најпрвин за азбуката на македонскиот официјален јазик (според одлуката на АСНОМ), а потоа и за правописот.

Како во многу процеси во природата, опстојува решението како сплет на напори за коренски промени во услови на историско-последователни дадености. За натамошни анализи останува влијанието на дадениот историски период (декември 1944 – јуни 1945 година) од внатрешен и надворешно политички аспект, врз решенијата за кодификација на македонскиот стандарден/литературен јазик. Но, воедно стои и фактот дека избраните конечни решенија за македонскиот јазик, во мала мера постепено доразработени во следниот 75-годишен период, најдоа сосема поволен прием и практична примена во севкупноста на стабилизирањето на етнокултурните процеси на македонскиот народ и како такви дефинитивно македонскиот литературен јазик го наметнаа и како субјект на лингвистичката карта на светот (Габер 2020: 87–103).

2. Ако ги прифатиме претходниве определби, мора да прифатиме и дека македонскиот јазик нема две стандардизации, туку дека се работи за еден процес во временска рамка од речиси половина век, 1903–1945, кога е направена првата и конечната стандардизација и кога, релативно постепено, но едногласно, се прифаќаат следниве принципи за новиот, македонски, литературен/стандарден јазик, усвоени од Владата на НРМ на 3/5 мај 1945 г.

- Во македонскиот литературен јазик треба да се установат оние форми од централните говори што во најголем степен ќе ги поврзат сите наши говори.
- Во македонскиот литературен јазик треба до најголем степен да се изрази неговата народна основа.
- Македонската азбука треба да биде составена од онолку букви колку што има гласови во литературниот јазик. (в. Конески 1981: 56–57)

Жан-Франсоа Госијо (Jean-François Gossiaux), пишувајќи за македонската националност, се задржува и на нашиот македонски јазик, давајќи интересно мислење. Според него изборот на централните говори дозволува да се запази максималната оригиналност, оддалечувајќи го од бугарското и од српско-хрватското соседство (Госијо 2004: 166). Овие негови зборови само го потврдуваат оригиналниот потфат на Мисирков и на Конески во процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик, оддалечувајќи го од блиските словенски стандардни јазици.

Истиве принципи, да повториме се јавуваат кај К. Мисирков (1903 г.) и кај Комисијата за стандардизација (1945 г.). Според тоа, се работи за ист процес во континуитет.

Гане Годоровски, во својата реч посветена на Мисирков и Конески, забележува дека книгата на Мисирков, за Конески, претставува поднесен образец кој треба да се прифати и да се спроведе во дело (Годоровски 1999: 45–46).

3. Од социолингвистичката типологија, стандардизацијата на македонскиот јазик, е една од вообичаените стандардизации во словенскиот јазичен свет, оттука можеби се издвојува рускиот јазик, но тоа прашање е надвор од темава.

Далибор Брозовиќ (Dalibor Brozović) (Брозовиќ 2000: 14 и пошироко) дава еден интересен поглед на темава. Тој истакнува дека улогата на Крсте Мисирков во процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик, а во поширок контекст и улогата на Блаже Конески, може да се споредува со улогата на Вук Караџиќ (Вук Стефановиќ Караџиќ) кај Србите, Људовит Штур (Ludovít Štúr) кај Словаците, Ивар Асен (Ivar Andreas Aasen) кај Норвежаните, Јан Хус (Jan Hus) кај Чесите, Мартин Лутер (Martin Luther) кај Германците, Примож Трубар (Primož Trubar) кај Словенците итн.

Претходно Брозовиќ (Брозовиќ 2000: 11-13), од генеалогска гледна точка посочува дека во словенскиот свет постојат три групи на органски дијалектни системи. Јужната група се дели на западна (среднојужнословенска и словенечка) и источна подгрупа (бугарски и македонски) и заклучува дека не постојат реални и уверливи аргументи за сомневање во самостојноста на македонскиот дијалектен дијасистем.

Што се однесува за стандардните јазици во современиот свет, тука имаме големо шаренило. Шаренилото на стандардизацијата е показ на различните културни ситуации во совремието, но и во културно-политичката историја. Така на пример, двата норвешки јазични стандарди имаат дијалектни основи во два сродни, но сепак различни дијасистеми. Од друга страна, во грчкиот случај имаме (или: сме имале) две стандардизации различни во временската оска: димотики (современа оска) и катаревуса (историска оска). Овде не навлегуваме во разликите од типот: шпански во Шпанија и латиноамерикански шпански, португалски во Португалија и бразилско португалски и сл.

4. Ако се согласиме дека постојат разлики, но и сличности во процесот на стандардизацијата на јазиците, од несомнен интерес е да ги проследиме разликите и сличностите на процесот на стандардизацијата меѓу бугарскиот, српскиот и македонскиот јазик.

Кај овие три јужнословенски јазици процесот на стандардизацијата, разбран како нормализација на правописната, фонолошката, граматичката и, делумно, лексичката норма во писмениот јазик, се одвива, грубо кажано во текот на 19 в., па сè до почетокот на 20 в., кога е и првата стандардизација на македонскиот јазик од страна на Крсте Мисирков.

Сличноста произлегува од фактот дека и бугарското и српското и македонското општество развитокот на современиот јазичен стандард, неговата современа состојба ги ставаат во релација со рускоцрковнословенската рецензија која доминантно се употребува во овие краишта и во текот на 19 в.

како писмен јазик со различни варијации, при што, мошне важно е да се истакне дека таа не се јавува во чист вид, туку е мешана со домашната традиција на црковнословенската писменост. Од своја страна, оваа домашна традиција покажува разлики кај секоја средина одделно: во Бугарија тоа е традиционалната јусова писменост од бугарска провениенција, но и еден мешан тип на писмениот јазик со нејусов правопис, кој, од своја страна, ѝ припаѓа на српската рецензија. Во најголемиот дел на Македонија превладува мешаниот тип на писмениот јазик со нејусов правопис. А во Србија, по доаѓањето на руски учители и свештеници во 18 в., српскоцрковнословенскиот јазик постепено, но не целосно, се заменува со рускоцрковнословенски, додека надвор од црквата се формирал смесен облик на писмениот јазик во кој главни компоненти се рускоцрковнословенскиот јазик со многу елементи од српскоцрковнословенскиот јазик, како и јазични елементи од рускиот јазик и живиот српски јазик. Овој јазик е познат под именувањето славеносрпски.

За целата јужнословенска сфера важи фактот дека писмениот јазик темелен врз црковнословенска основа се наоѓа на мошне низок степен на граматичка нормализација, како и тоа дека во неговата граfiја и правопис постои една голема несреденост.

Разликите се посложени и тие произлегуваат од повеќе фактори. Пред сè, Србите се разликуваат од Бугарите и од Македонците во политички поглед: тие од споменатите јужнословенски народи први формираат држава која по сила на фактот го поддржува развојот на писменоста и која има потреба од стандардизиран јазик. Во оваа смисла не треба да се заборава фактот (што за оваа тема нема првостепено значење) дека современиот српски стандарден јазик се темели врз новоштокавскиот дијалектен тип кој е наднационален: со него се служат и Србите и Црногорците и Хрватите и Бошњациите што значи и дека новоштокавскиот дијалектен тип е воедно и најраширениот меѓу јужнословенскиот јазичен свет (Brozović, Ivić 1988).

Бугарите и Македонците (како и дел од Србите) од своја страна се наоѓаат во заедничка држава: Отоманското царство кое го разјаднуваат внатрешни противречности од национален, политички и економски карактер (како што, впрочем, тоа е случај и со другата полиетничка монархија од тоа време – Австро-Унгарија). Натаму, тие се подложени на силна културна елинизација (слично е и кај дел од Бугарите), но и од духовна асимилација спроведувана од страна на Цариградската патријаршија, која исто така е владеена во елински дух. Ова ја создава познатата опозиција меѓу нетурското население во Империјата: Грци наспрема не-Грци (словено-Бугари).

Вака поставена сликата на национално-општествената ситуација во тоа време се покажува како мошне сложена. Нејзината сложеност ја потенцира (и дополнително ја компликува) фактот дека меѓу Словените (православните и неправославните) владее обединувачкиот стремеж што се јавува преку различни облици: како пансловенска идеја, како илиризам, како стремеж за формирање заеднички литературни јазици (чешко-словачки, словенечко-хрватско-српски, македонско-бугарски).

Затоа е интересна споредбата меѓу стандардизацијата со двата словенски јазици, соседни и блиски на македонскиот – српскиот и бугарскиот. И нивната

стандардизација, но и именувањето на нивните јазици се врзани со создавањето на двете држави – српската во 1830 и бугарската во 1878 година.

Во периодот од 1780 до првата четвртина на 19 век меѓу српските интелектуалци се водела дискусија кој јазик да се користи и како тој да биде именуван. Во овој период најраспространето име за српскиот книжевен јазик било славеносрпски јазик (Толстој 2004: 199). Ова не значи дека не биле користени и други имиња како *српски јазик*, па дури и *словенски/славеносербски* (Толстој 2004: 204). Имено, славеносрпскиот јазик не бил разбирлив за просечниот и, најчесто, неписмен Србин. Самиот јазик имал многу руски и црковнословенски зборови што не биле разбирливи за оние на кои требало овој јазик да им служи во описменувањето и во стабилизирањето на српската нација.

Всушност, кај Србите, како и кај Грците се појавил проблемот на т.н. диглосија односно постоење на еден ерудитски невернакуларен јазик и на друг народен говорен јазик (Попович, 2003: 330). Затоа не чудат и првите обиди за негово истиснување и заменување со говорниот и разбирлив народен јазик. Првиот обид за реформирање на српскиот јазик и напуштање на именувањето на истиот како славеносрпски бил направен од страна на српскиот преродбенски деец Доситеј Обрадовиќ (Доситеј Обрадовиќ). Според него говорниот народен јазик е средство што му дава можност на целиот српски народ да чита и да ги разбира книгите (Попович 2003: 335). Тој, сепак, не бил приврзаник на целосно напуштање на славеносербскиот јазик како дел од културата и образованието. Според неговите размислувања образованите луѓе требале да го користат и натаму овој јазик со цел да го унапредат народниот литературен јазик. Тука може да забележиме една дуалност во неговите ставови. Народниот јазик требал да биде оној кој ќе биде користен од страна на целиот српски народ, но истиот требало да биде и надградуван од страна на книжевниците. Овој негов став го довел во судир со црквата која видела опасност за верата, но и за врските со Русија. Исто така некои интелектуалци сметале дека народниот јазик бил прост и сиромашен и не може да стане заеднички српски литературен јазик. Една од слабостите бил и фактот што овој јазик пишуван со новата граѓанска кирилица не бил стандардизиран.

Неговата смрт во 1813 година не значела и крај на напорите за стандардизирање на новиот српски литературен јазик темелен врз народниот јазик. Неговиот пат го продолжил Вук Караџиќ. Кога зборуваме за Караџиќ како наследник и продолжувач на реформите на Обрадовиќ, треба да истакнеме дека во неговата идна работа на полето на стандардизација на српскиот јазик, на некој начин, му помогнале и идеите на Сава Мркаљ (Сава Мркаљ) кој се залагал за фонетскиот правопис и начелото на Аделунг – пишувај како што зборувааш (Ђорђевиќ 2018: 165). Караџиќ користејќи ги искуствата и идеите на Обрадовиќ и Мркаљ, а под менторство на Јернеј Копитар (Jernej Kopitar), започнал да работи на стандардизацијата на српскиот јазик врз база на народниот јазик. Иако целосно не го отфрлил славеносрпскиот, тој своите размислувања ги најавил во неговата прва граматика на српскиот јазик издадена во 1814 година, како и во Српскиот речник од 1818 година каде за првпат ја употребил својата азбука (Ђорђевиќ 2018: 166). Како основа на српскиот стандарден јазик го избрал источнохерцеговскиот дијалект, односно тршиќкиот говор при што подоцна, пред сè од политички причини, основата на литературниот јазик била

насочена кон шумадиско-војводинските дијалекти со екавки изговор и кон т.н. „белградски изговор“.

Идејата за реформа и стандардизација на српскиот јазик и правопис на Караџиќ отпрвин не била прифатена од страна на новата српска држава, поточно кнезот Милош Обреновиќ (Милош Обреновиќ) бил во отворен судир со српскиот лингвист. Се отишло дотаму што во декември 1832 година во Србија биле забранети книгите на Караџиќ. Тоа траело се до 1868 година, односно четири години по смртта на творецот на современиот српски литературен јазик (Попович 2003: 338).

Кога е во прашање името на јазикот, за Караџиќ тоа било јасно – *српски јазик*. Меѓутоа, развојот на српската просвета, појавата на хрватската преродба предводена од Илирското движење, појавата и развојот на југословенската идеја како политички процес, довеле до потпишување на т.н. Виенски книжевен договор во 1850 година од страна на хрватски и српски интелектуалци, а меѓу нив бил и Вук Караџиќ, во кој интересно не било наведено името на јазикот, туку потребата еден народ да има една литература и за основа на јазикот да биде земено т.н. јужно наречје (Микавица, Гавриловиќ, Васин 2007: 246–248). Оваа идеја за еден јазик и за еден народ во иднина ќе предизвика проблеми во именувањето на јазикот на Србите и на Хрватите. За него, сè до распаѓањето на поранешната југословенска федерација (СФРЈ) се користат разни имиња – српски, хрватски, српско-хрватски/хрватско-српски, српски или хрватски. Ова укажува на тоа дека стандардизацијата на еден јазик не значи и крај на проблемите врзани со него.

Слично било и во Бугарија. Како и кај Србите, и меѓу Бугарите било присутно именувањето на јазикот како *славјаноболгарски*. И првата позната историја на Бугарите, напишана од Бугаринот – отец Паисиј е насловена: *Историја Славјаноболгарска*. Книгата била напишана на народен јазик со многу црковнословенски примеси и претставува почеток на една нова фаза во развојот и појавата на современиот бугарски јазик (Hill 1988: 99). Оваа помешаност помеѓу народниот говорен и црковнословенскиот јазик отворила поле за дискусија кај интелектуалците како треба да изгледа современиот писмен бугарски јазик, кој бил далеку од тоа да е нормализиран, односно стандардизиран.

Така, претставниците на т.н. славјаноболгарска школа сметале дека писмениот јазик треба да биде народниот, но согласно со црковнословенската традиција (Захаријева, 2008: 243). Тогаш започнува дебата меѓу претставниците на разните школи како Трновската, Пловдивската, Каравеловата, Дриновата јазична школа за тоа каков треба да биде современиот бугарски литературен јазик, натаму колкава да е улогата на народниот јазик во него, кои букви треба да бидат користени (Захаријева 2008: 48–49).

Се исфрлаат турцизмите, а за нивна сметка се прифаќаат руски, но и француски зборови. По ослободувањето излегуваат повеќе граматички на бугарскиот јазик, но на сите им недостасува нормативната уреденост. Сепак се прават обиди за оформување и стандардизирање на бугарскиот јазик. Министерот за просвета Т. Иванчев во 1899 година издава едно упатство за заеднички правопис во обид да се направи стандардизација на јазикот, но тоа не била и конечната стандардизација. Како што забележал Хил, Иванчевата

ортографска реформа не го создала стандардизираниот бугарски јазик, туку направила еден нов предизвик (Hill 1988: 102). Во текот на 20-тите години на минатиот век има и еден обид за нова стандардизација на бугарскиот јазик – позната како стандардизација на Омарчевски, која била одбиена од научната јавност во земјата. Но тоа не било сè. Со законот од 27 февруари 1945 година се врши нова реформа на бугарскиот јазик, поточно на правописот што се употребува и денес (Стоилов 2018: 97).

Овие примери ги дадовме како показател колку е тешко да се направи една стандардизација на јазикот, односно колку е голем проблемот кој Мисирков и Конески го решија, а забележуваме дека кај некои соседни народи, а и пошироко, сè уште не се целосно решени јазичните дилеми, или пак, како во бугарскиот случај, последната реформа од некои автори се смета за „идеолошка“.

Ова ја поддржува мислата дека и самото негирање на трудот на Мисирков и Конески, како и на постоењето на македонскиот јазик како посебен, за жал, не е ништо ново на Балканот.

5. Илустративен е примерот и со однесувањето на романскиот елемент на Балканот: дако-Романците (современите Романци) постепено си го пробиваат патот кон својата национална и државна еманципација, додека еден дел од Ароманците и Мегленороманците се борат за своја културна автономија, а друг дел се приклонуваат или кон Словените (денешните: Бугари, Срби, Македонци, но и Хрвати) или кон Грците или кон Албанците или кон Турците (и пошироко – кон муслиманското нетурско население). Имено, романската наука и држава, каде сè до 1860 година се пишувало со кирилско писмо, а латиницата е воведена со државен закон (Voia 2001: 32) и денес одбиваат да го признаат ароманскиот (влашкиот) јазик како посебен и тврдат дека тој е дијалект на романскиот јазик, соочувајќи се со отпор на дел од Ароманците што датира уште од крајот на 19 век (Минов 2013: 267–277).

6. Томаш Камусела (Tomasz Kamusella), пишувајќи за создавањето на јазиците во Централна Европа забележува дека интелектуалните елити сметаат дека разните дијалекти и граматичките несогласувања претставувале еден вид „несакани ексцентричности“ што го спречуваат патот на една идеална комуникација на територијата (Kamusella 2015: 16).

Според него јазичната политика е станата дел од државната политика.

Во таа насока тој посочува на теоријата на американскиот социолингвист Ајнар Хауген (Einar Haugen), според која на почетокот еден дијалект или комбинацијата на дијалекти се избрани да се користат во пишувањето, потоа следела кодификација на формата, односно на јазикот, за на крајот да следи распространувањето на кодифицираниот јазик на територијата на државата (Kamusella 2015: 17).

За подобро да ја разбереме оваа негова теорија, во балкански контекст, интересно е да ја споменеме и трифазната теорија на марксистичкиот историчар Мирослав Хрох (Miroslav Hroch). Според него, во фазата А, се најавува интерес на антиквари и фолклористи, како дел од елитата, за јазикот преку собирање на оралната литература и идентификување на материјалната култура на односниот народ. Втората фаза Б, според Хрох, значи патриотска агитација на помала група претставници на етничката група која преминува во фазата Ц, кога се

јавува масовно национално движење предводено од најуспешните претставници на фазата Б. (Hroch 1985: 25–30).

Всушност ова може да го забележиме на Балканот кога е во прашање и појавата и кодификацијата на јазикот, како и создавањето на сегашните балкански нации.

7. Кога се во прашање Грците и нивниот обид, намерен или не, за наметнување на своето културно влијание врз другите православни народни заедници во Империјата, тука би сакале, накусо, да назначиме еден интересен феномен кој, за нас, е мошне интересен. Имено, сè од создавањето на современата грчка држава не постоел кодифициран грчки јазик. Тоа воопшто не било чудно, ако имаме предвид дека литературните јазици, најчесто, настануваат кога еден народ ќе се здобие со држава.

Кон крајот на 18 и почетокот на 19 век постоеле три струи меѓу грчките интелектуалци околу прашањето на јазикот. Првата струја била наречена конзервативна, *аџиџисџичка*, а таа се залагала за употреба на старогрчкиот јазик, втората струја била наречена *димџиџисџи*, а таа се залагала народниот говор да биде основа на грчкиот јазик и последната струја била наречена *џомирливи*, се залагала за наоѓање решение меѓу првите две непомирливи струи (групации) (Mutavdžić, Kamprouris 2014: 58).

Тука се јавува Адамантиос Кораис (Αδαμάντιος Κοραΐς), припадник на последната групација што сметал дека треба да се направи една стандардизација што ќе ги врзе старогрчкиот со новогрчкиот говорен јазик од една страна, а од друга, да се стандардизира и исчисти новиот говор од латинските и османотурските зборови.

Така и се создала *каџаревусџа* која во буквален превод значи *исчистен јазик*. Во 1849 година бил донесен закон со кој катаревусата станал службен јазик во новото грчко кралство. Јазикот на обичниот човек – *димџиџи* не бил прифатлив за новата власт. Грчкиот случај е поинтересен бидејќи, новосоздадената катаревуса станала неразбирлива за просечниот грчки жител. Сето тоа довело до образовни и политички проблеми. Во осумдесеттите години на 19 век, значи педесет години по создавањето на државата, во Грција се развила силна дебата дали катаревусата и натаму треба да биде јазик што ќе се користи од сите граѓани, дури и оние што биле османлиски поданици.

Сè поголем број интелектуалци, како Паламас и Психарис, сметале дека народниот (димотики) јазик треба да ја замени катаревусата. Исто така, се јавил и проблемот како да се именува овој јазик – елински или ромејски. (Јовановски 2020: 30–36).

За разлика од другите региони на Балканот, па и во Европа, јазичното прашање во Грција и поделбата на двата табора, едниот кој бил за употреба на катаревуса и другиот кој бил за димотики, довела и до сериозни судири со човечки жртви. Во ноември 1901 година, еден превод на Евангелието на димотики, од страна на Александрос Палис (Αλέξανδρος Παλλης) со поддршка на кралицата Олга, довел да немири и демонстрации во Атина при што осуммина го загубиле животот (Carabott 1993: 117).

Имајќи предвид дека кралицата Олга била руска принцеза, значи припадничка на словенскиот род, приврзаниците на катаревусата, ги обвиниле своите противници дека самиот превод може да доведе до губење на

Македонија за грчките интереси, бидејќи тамошните селани веднаш би побарале превод на нивниот словенски јазик и така ќе бидат загубени врските со елинизмот (Carabott 1993: 125).

Расправиите се продолжени и во текот на 20 век, предизвикувајќи и политички тензии (Mackridge 2009: 241–320). Јазичното прашање некои политички и воени структури го користат и за пресметка со неистомислениците. Така, во 1973 година, воената хунта во Атина, отфрлајќи ги барањата на приврзаниците на димотики, сугерираат дека тие имаат врски со комунистите, а, според нив, димотики впрочем и не е битен јазик (Mackridge 1990: 49)

Конечно, ова прашање се решава со Устав, напишан на катаревуса, на Грчката република од 1975 година, кога димотики, односно народниот говор/јазик, е прогласен за службен во државата (Mackridge 2009: 319). И покрај тоа, јазичното прашање во Грција можеме да го сметаме за делумно решено. Имено, грчката црква, која е сериозна и влијателна институција во земјата, дури во 1997 година дозволи да се испечати Библијата на димотики, но истата може да се користи само за приватна употреба, но не и за време на литургија (служба) во црквите (Kamusella 2015: 68).

8. Меѓу Албанците, значајниот албански преродбеник Фаик Коница (Faik Konica), човекот кој го откри и го обнови сеќавањето за Скендербег меѓу Албанците, во меморандумот, објавен во Брисел во 1899 година, назначил дека сè до 1877 година мал број Албанци бил свесен дека на нивниот јазик може и треба да се пишува (Толева 2020: 467). Оваа негова мисла не е кажана патем, имајќи ја предвид верската поделеност на Албанците на мнозинска муслиманска (сунити и бектеши) и малцинска христијанска (православни и католици) заедница.

Набргу, веќе во 1879 година, Шемседин Сами Фрашери (Shemsedin Sami Frashëri), како член на Истанбулското албанско здружение за печатење и промоција на албанската писменост, го создал првото албанско писмо на латиница што еден период се користи од страна на голем број албански интелектуалци (Triх 1999: 257). Оваа абецеда, сепак не била прв обид на некој Албанец да се создаде писмо со кое ќе се пишува на албански јазик. Тука ќе ги споменеме обидите на Наум Веќилхарџи (Naum Veqilharxhi) да создаде албанско писмо, но и оној на Констандин Кристофориди (Kostandin Kristoforidhi) (Клејер 2015: 126–202).

Сепак, предлогот на албанското писмо на Сами Фрашери имал важно влијание врз создавањето едно албанско писмо. Во натамошниот период биле направени и други предлози за создавање албанско писмо. Најголем успех имале оние на дон Ндре Мједа (Ndre Mjeda), кој го создал здружението Агими (Agimi), според кое било именувано и неговото писмо, како и писмото Башкими (Bashkimi) на Пренг Дочи (Preng Doçi), наречена според истоименото друштво (Shoqnia e Bashkimit të Gjuhës Shqipe) (Клејер 2015: 394–395).

Постоењето на повеќе азбуки го довело во прашање нивното користење, а се јавила и потребата за една заедничка албанска азбука. Таков обид бил направен на Конгресот во Битола по Младотурската револуција, значи во време кога имало горе-долу политички услови. Како што забележал Душан Фундиќ (Душан Фундић), со решението на Битолскиот конгрес, одржан меѓу 14 и 22

ноември 1908 година, Албанците биле првата мнозинска муслиманска заедница, дури и пред Законот на Мустафа Кемал Ататурк (Mustafa Kemal Atatürk) во Турција, која ја усвоила латинската абецеда за свое писмо (Фундић 2021: 181).

Треба да се подвлече дека на овој конгрес не се донело и конечното решение за стандардизацијата на албанскиот јазик, како и кое од двете латински писма усвоени на овој конгрес да се користи. Всушност, на Конгресот било донесено решение за поддршка на абецедата на здружението Башкими, како и на модифицираната верзија на истанбулското писмо (Elsie 2010: 89). Па така процесот на целосна стандардизација продолжил и по формирањето на албанската држава во 1913 година. Во таа насока во Скадар, во 1916 и 1917 година била активна Албанската литературна комисија со цел да донесе решение за ортографијата на јазикот (Kryeziu 2018: 110). Сепак, тоа било само прв чекор кон целосната стандардизација врз што имала и влијание и политиката, имајќи предвид дека и Албанците од Југославија имале свои погледи во однос на ова прашање. Тука ќе ја споменеме конференцијата за јазикот одржана во Приштина во 1968 година.

Конечно во 1972 година бил одржан ортографскиот конгрес во Тирана на кој биле донесени конечните решенија за целосна стандардизација на албанскиот јазик (Kryeziu 2018:111–112), иако прашањето не е целосно затворено, имајќи предвид дека дијалектот на Тоските од јужна Албанија е основата на современиот стандардизиран албански јазик голем дел на албанската преродба води потекло од југот каде е тоскиското наречје, а тоа било поддржано и од политички причини по 1944 година, кога во тогашното комунистичко раководство во Тирана доминираа кадри од југот на Албанија (Vezenkov 2013: 511).

9. Во заклучок на кажаното досега треба да ги вообличиме нашите размислувања по следниов ред:

- Мисирков 1903 г. ја прави првата стандардизација на македонскиот јазик. Појдовна основа за неговиот однос кон јазикот е од позиција на идеолог на македонското национално движење. Затоа и бара коренити промени во истакнување на квалитетите и особините на духот и јазикот на македонскиот народ кои ги нема кај другите балкански народи, народи кои веќе во она време имаат оформено свои државни структури, а со тоа и образовни системи. Бара употреба на сите „дозволен и недозволен средства за да сочуваме нашијот народен јазик, а со него и нашите народни интереси“.
- Конески во 1945 г. главно врз истите јазични принципи поставени од Мисирков, игра главна улога во конечната стандардизација на македонскиот јазик. Меѓутоа, Конески во својата продлабочена анализа (па и борба) за научно заснована стандардизација на македонскиот јазик работи во сосема поинакви општествени (политички) околности. Неговата актуелна „борба“ за стандардизација на македонскиот литературен јазик не е против странските пропаганди во Македонија, туку во судир со стекнатите сознанија и

инертности на дел од членовите во Комисиите за македонски јазик на премиот од декември 1944 до јуни 1945 година.

- Се трудеме целиот процес да го разгледаме во регионалниот, но и поширокиот геостратегиски контекст, односно дали тоа што се случувало во развојот и кодификацијата на македонскиот јазик, може да го забележиме и кај другите јазици во регионот, пред сè кај соседните. Последново го разбираме како контролна точка во однос на поширокиот текст посветен на Мисирков и Конески.
- Во оваа насока, се надеваме дека докажавме дека стандардизацијата на македонскиот јазик претставува единствен процес кој трае од 1903 г. (првата стандардизација на Мисирков) до 1945 г. (стандардизација во која улогата на Конески е исклучително важна).
- Стандардизацијата на македонскиот јазик се одвива релативно едноставно, и покрај сите двоумења, во споредба со контролниот пункт на другите јазици во регионот.

Bibliography

- Брозовиќ, Д. 2000: „Стандардизацијата на македонскиот јазик во светлината на социолингвистичката типологија“, *Процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик во споредба со соодветните процеси во другите словенски и балкански јазици*, МАНУ, Скопје, 9–19.
- Габер, В. 2020: „Меѓународна афирмација на македонскиот литературен јазик“, *Предизвици*, v. 8, сс. 48, Friedrich-Ebert-Stiftung, Скопје.
- Госиќ, Ж. Ф. 2004: *Власт и етнос на Балканите*, ЛИК, Софија.
- Захаријева, Ѓ. 2008: *Абевито на езиковата култура*, Авангард Прима, Софија.
- Јовановски, Д. 2020: *Харилаос Трукулис и Македонија. Грчката балканска политика и османлиска Македонија 1882–1895*, Бато и Дивајн, Скопје.
- Клејер, Н. 2015: *Кон појектот на албанскиот национализам. Раѓањето на една мнозински муслиманска нација во Европа*, ФООМ, Скопје.
- Конески, Б. 1977: „Односот на К. П. Мисирков спрема факторот на традицијата во развитокот на литературниот јазик“, *Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 89–93.
- Конески, Б. 1981 [1965]: *Грамотика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.
- Микавица, Д., Гавриловиќ, В., Васин, Г. 2007: *Знаменија документи за историју српског народа 1538–1918*, Филозофски факултет Нови Сад.
- Минов, Н. 2013: *Влашкото ирашање и романската иројаганда во Македонија 1860–1903*, Ламина, Скопје.

- Мисирков, К. 1903: *За македонскиџе работџи*. Печатница на Либералниџ Клуб, Софија.
- Поповиџ, Л. 2003: „Два идеолоџиџски подхода кџм вернакуларизацијата на книџовниџ срџбски език в крајна XVIII и през пџрвата половина на XIX век“, *Балканскиџе иденџичностиџ в бџлџарскиџа кулџура, тџ. 4.*, Кралица Маџ, Софија, 329–359.
- Ристовски, Б. 2003: „Стоте години на една книга“, *К. Мисирков, За македонскиџе работџи, фоџиоџиџно издание џо џовоџ 100-џоџининаџа оџ излеџувањеџо на книџаџа*, МАНУ, Скопје, VII–XLV.
- Спасов, Лџ. 2005. *Избрани џоџлаџја оџ историџаџа на македонскиоџ јазик/Боџаџа на јазикоџ*. Прџ дел. Скопје: Култура.
- Стоилоџ, А. 2018: „Две правописни реформи от 1945 г. – една политическа цел“, *Orbis linguarum*, v. 16/2, Uniwersytet Wroclawski (Instytut Filologii Germańskieј), Wrocław, 97–104.
- Толева, Т. 2020: *Уџиџцај аусџроџџарске имџерије на сџваране албанске наџије, 1896–1908*, Филип Вишњџиџ, Београд.
- Толстој, И. Н. 2004: *Сџудије и чланци из историје срџскоџ књиџевноџ језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица Српска, Београд.
- Тодоровски, Г. 1998: „За Мисирков, За Конески и за принципот на македонската опстојба“, *Свечен собир џо џовоџ 95 – џоџининаџа оџ излеџувањеџо на делоџо „За македонскиџе работџи“ и 5 – џоџининаџа оџ смрџиџа на академик Блаџе Конески*, МАНУ, Скопје, 37–48.
- Фундиџиџ, Д, 2021: *Аусџроџџарска и насџанак Албаније (1896–1914)*, САНУ, КЛИО, Београд.
- Voia, L. 2001: *History and myth in Romanian consciousness*, CEU, Budapest.
- Brozović, D., Ivić, P. 1988: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpsk, hrvatski ili srpski*. JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb.
- Carabott, P. 1993: “Politics, orthodoxy and the language question in Greece. The Gospel riots of November 1901”, *Journal of Mediterranean Studies*, v.3/1., University of Malta, Mediterranean Institute, 117–138
- Đorđević, K. 2018: Jeziĉka reforma Vuka Karadića i stvaranje srpskog knjiŹevnog jezika (istorijski pogled i aktuelno stanje), v. 53/2, *Slavica Slovaca*, Slovenská akademía vied. Vydavateľ'stvo SAV, Bratislava, 164–173
- Elsie, R. 2010: *Historical dictionary of Albania*. Plymouth Scarecrow Press, Lanham, Toronto.
- Hill, P. 1988: “The development of the Bulgarian standard language”, *Standard language in the Slavic world*, V. ed., Verlag Otto Sagner, Munchen, 98–109.
- Hroch, M. 1985: *Social preconditions of national revival in Europe. A comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jespersen, O. 1925 [2007]: *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View*, Routledge, London.
- Kamusella, T. 2015: *Creating Languages in Central Europe during the last Millennium*, Palgrave, Macmillan, London, New York and Shanghai.

- Kryeziu, D. S. 2018: "The path of Standard Albanian language formation", *European Journal of Social Science*, v. 5/2, European Journal of Social Sciences, Seychelles, 106–115
- Mackridge, P. 1990: "Katharevousa (c. 1800–1974). An Obituary for an Official language", *Background to Contemporary Greece*, v. 1, Merlin Press, Savage: Barnes & Noble books, London, 25–52.
- Mackridge, P. 2009: *Language and national identity in Greece 1776–1976*, Oxford University Press, Oxford.
- Mutavdžić, P., Kampouris, A. 2014: "Adamantios Korais in grška jezikovna politika na prehodu iz 18 v 19 stoletja", *Keria: Studia Latina et Graeca*, v. 16-2, University Press, Faculty of Arts (Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani), Ljubljana, 51–60.
- Spasov, Lj. 2008: "The Konikovo Gospel in Macedonian Cultural History", *The Konikovo Gospel*, Societas Scientiarum Fennica/ The Finnish Society of Sciences and Letters, Helsinki, 403–430.
- Trix, F. 1999: "The Stamboul alphabet of Shemseddin Sami bey: Precursor to Turkishscript reform", *International Journal of Middle east studies*, v. 31/2, Cambridge University Press, Cambridge, 255–272.
- Vezenkov, A. 2013: "The Albanian language question: Contexts and Priorities", *Entangled histories of the Balkans*, v. 1, National ideologies and language policies, Brill, Lieden, Boston, 489–522.

Summary

All dedicated researchers of Macedonian national thought agree that Misirkov and Koneski are the two milestones of the standardization of the modern Macedonian language.

It is important to note that both take the central dialects of the Western group of dialects as the basis for the modern standard.

It is important that both choose the phonological spelling.

However, they differ in their approach to the earlier written tradition.

Koneski points out that Misirkov makes an anti-traditional attempt in relation to the modern written language (his standardization of the Macedonian language), because he chooses the synchronic approach to the utmost extent, that is, he chooses the language forms that distinguish the modern grammatical conditions. He, Koneski, believes that this is being done in order to separate the new Macedonian standard language from other South Slavic languages to the maximum extent possible.

On the other hand, Koneski advocates a more moderate approach regarding the respect of the factor of tradition in the written language, i.e. he concludes that the partial respect of the factor of the written tradition also leads to the expansion of the dialectal basis of the modern language standard.

We can conclude from what has been said so far that the first standardization of the Macedonian language from 1903, as well as the final standardization from 1944/1945, do not differ in principle, but in this paper we want to discuss the historical and political reasons why the first standardization it did not establish itself in those circumstances, and why the final standardization succeeded, however clear it may seem at first glance.

We try to consider the whole process in the regional, but also in the broader geostrategic context, that is, whether what happened in the development and codification of the Macedonian language, can be observed in other languages in the region, especially in the

neighboring ones. We understand the latter as a control point in relation to the wider text dedicated to Misirkov and Koneski.

The working hypothesis of this article are 1. the terms standard language and literary language are close synonyms and 2. we define the standard/literary language as a supra-dialectal written and spoken language with stable rules that are based on one or more dialects of a linguistic diasystem.